

IRODALOM

- Austin, J. L. (1962): *How to do things with words*. London: Oxford University Press.
- Grice, H. P. (1975): Logic and conversation. In P. Cole & J. L. Morgan (Eds.): *Syntax and semantics 3: Speech acts*. New York: Academic Press, 41–58.
- Howard, R. W. (1987): *Concepts and schemata: An introduction*. London: Cassell Educational.
- Howatt, A. P. R. (1984): *A history of English language teaching*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Hymes, D. H. (1967): Models of the interaction of language and social setting. *Journal of Social Issues* 23/2, 8–38.
- Hymes, D. H. (1972): On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.): *Sociolinguistics*. London: Penguin, 269–293.
- Illés Éva (2013): Az angol mint lingua franca – új nyelvpedagógiai kihívás. *Modern Nyelvoktatás* 19/1–2, 5–16.
- Illés Éva (2020): *Understanding context in language use and teaching: An ELF perspective*. Abingdon, UK: Routledge.
- Larsen-Freeman, D. (2007): Reflecting on the cognitive-social debate in second language acquisition. *Modern Language Journal* 91, Focus Issue, 773–787.
- Widdowson, H. G. (2003): *Defining issues in English language teaching*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Widdowson, H. G. (2004): *Text, context, pretext*. Oxford, UK: Blackwell.

Kontráné Hegybíró Edit

Nádasdy Ádám

Milyen nyelv a magyar?

Budapest: Corvina Kiadó Kft., 2020. 204 p. ISBN 978-963-136-64-33

A címben szereplő kérdést sokszor és sokan feltették már. A leggyakoribb válaszokból általában olyasmi látszik körvonalazódni, hogy nyelvünk kicsi és veszélyeztetett nyelv, hogy megtanulhatatlanul nehéz, hogy a szókincse rendkívül árnyalt, és egzotikusnak tűnik (nemigen hasonlít sem a nyugat-európai, sem a szláv szókincsre), hogy eredete bizonytalan, hogy magányos nyelv, hogy a magyart a mellérendelői mondatszerkesztés jellemzi, meg aztán az is, hogy különleges, és sokan, köztük számos külföldi tudós, valamint költőink is szépnek tartják. E válaszok között természetesen vannak helytállóak, de – bizony – akadnak tévesek is.

E kötetben Nádasdy Ádámnak, a jól ismert és elismert szakembernek a válaszait olvashatjuk. Nádasdy tanár úr az ELTE angol tanárszékének nyelvészprofesszora, nem melleleg költő és műfordító. Dante monumentális alkotásának, az *Isteni színjáték*nak az újrafordítása után (2016) legutóbb a *Bánk bán* „modernizálása”-t, magyarról magyarra fordítását végezte el (2019), hogy e szépirodalmi remekművek írása (fordítása) és befogadása közti időbeli távolságot áthidalva közelebb hozza a mai olvasóhoz Dante és Katona szövegét.

Nádasdy tanár úr legutóbbi, *Milyen nyelv a magyar?* című könyvében egyfelől tisztázni kívánja a fentebb említett, ténszerűnek tűnő sztereotip válaszok igazságtartalmát: pl. a magyar valószínűleg nem nehezebb, mint bármely más nyelv, hiszen nem léteznek könnyű és nehéz nyelvek; a magyar szókincs csak Európában számít különlegesnek, ugyanis például egy kínai számára a köz-európai (ún. nemzetközi) szókincs ugyanúgy ismeretlen, mint az indoeurópai beszélő számára egzotikusnak tűnő magyar szavak; szókincsünk nem gazdagabb színvonalmában, mint bármely más nyelv (ilyet csak az gondol, aki

nem ismer idegen nyelveket); a magányosság csak földrajzi értelemben állja meg a helyét, hiszen a magyarnak bőven vannak rokonai, csak meglehetősen távol élnek Magyarországtól; a nyelvtudomány nem tudja értelmezni a szépség kategóriáját, ezért nem is foglalkozik azzal, hogy szép nyelv-e a magyar. Cáfolja az ún. mellérendelési elméletből levont következtetést is, tudniillik hogy „a magyar demokratikusabb észjárású” nyelv lenne (a „hierarchikus” némettel szemben), „lévén a mellérendelő mondat két fele között nincs alá-fölérendeltségi viszony” (55). Nádasy legfőbb célja azonban nem is annyira a vita, ő inkább önfeledten mesélni akar a mi „gyönyörű” magyar nyelvünkről, kultúrtörténeti érdekességekről, nyelvészeti „inyencségekről” a tőle megszokott stílusban: szórakoztatóan, érdekesen, szenvedélyesen, de mindig tudományos igényességgel, szakszerűen és tényszerűen. Mindezt annak érdekében teszi, hogy minél plasztikusabb kép rajzolódhasson ki nyelvünk karakteréről, legfőbb sajátosságairól, szerkezeti vonásairól, szemléleti jellegzetességeiről.

Nádasy tanár úr nyelvtana rendhagyó, mert nem mérhető össze sem a rendszeres leíró nyelvtanokkal, sem a nyelvünk történetéről írt nagyívű monográfiákkal. Nem ad kimerítő leírást, csupán egy-egy jellemző vonásra kíván rámutatni. Ő maga is bizonytalankodik, amikor kötete műfajáról kérdezik: „Se nem tankönyv ez, se nem kézikönyv” – mondja. Talán inkább segédkönyv (szupplementum), elsősorban a gimnazista korosztály számára, de a magyar szakos egyetemisták is haszonnal forgathatják. A kötet persze sokak érdeklődésére számíthat, mert a szerző rendkívül izgalmas témákat feszeget benne: bárki élvezettel olvashatja, aki érdeklődik a magyar nyelv múltja, jelene és rendszere iránt. A témák új-fajta megközelítésmódja, friss szemléletmódja, stílusa minden bizonytalanságot eloszlat, hatást gyakorol az anyanyelvtanítás sokszor és sokat kárhozott unalmas, monoton gyakorlatára. *A Milyen nyelv a magyar?* a gyakorlati szempontokat, a közérthetőséget és a taníthatósá-

got helyezi előtérbe. A száraznak egyáltalán nem nevezhető tényszerű leírásokba a szerző gyakran csempész humort, a biológiából vett gyakori párhuzamai könnyen bevésődnek az olvasó tudatába, pl. „A magyar nagyon is hasonlít rokonaira, csak ez nem felszíni hasonlóság, mint a biológiában, ahol a hagyma és a liliom – tudományos értelemben – nagyon hasonló növények, besorolásuk alapján közeli rokonok, még ha ez ránézésre nem is nyilvánvaló” (18), vagy „A nyelvészet a nyelvrokonság bizonyításában olyasformán használható, mint a genetika egy apasági perben” (31), vagy „A nyelvtani szabályok követéséhez nem kell tudni a nyelvtant. Olyan ez, mint a népzene: létrehozóinak nem kell tudniuk kottáról, zeneelméletéről” (44).

Nádasy tanár úr vitakultúrája elegáns, udvarias, példamutató: a másként gondolkodókat nem ellenségnek, hanem partnernek tekinti, tévedéseiket elnézi, megbocsátja, de természetesen mindig korrigálja, következetesen érvelve saját álláspontjának igazsága mellett. A magyar nyelv esetleges pusztulását, eltűnését vizionáló gondolkodók – számunkra akár még hízelgőnek is tekinthető – álláspontját (miszerint a magyar nyelv pusztulása magányos nyelv volta miatt nagyobb kár volna, mint más nyelvek pusztulása) például erkölcsileg érzi támogathatlannak, hiszen „a magányosság nem garantál semmiféle értéket” (26), „minden nyelv, minden nép, minden kultúra egyedülálló érték, függetlenül attól, hogy van-e hozzá hasonló vagy nincs” (27), Czuczor és Fogarasi szótáráról ugyan kritikusan nyilatkozik, de elnézően ír: „Minden tévedésükkel együtt tiszteletet érdemelnek a szerzők, mert ha a nyelvészethez nem is értettek eléggé, hatalmas anyagot állítottak össze” (157).

A könyv hat fejezetre tagolódik.

Az 1. rész (*A magyar nyelv madártávlatból*) általános bevezető, amelyben hasznos információk találhatók a nyelvek születéséről, a nyelvhalál lehetséges okairól, a lingvizmusnak nevezett nyelvi diszkriminációról. Szakszerű és közérthető nyelven ad

magyarázatot a nyelvek rokonságával kapcsolatos legáltalánosabb kérdésekről.

A 2. fejezetben (*Milyen a szerkezete?*) a szerző leíró grammatikai témákat tárgyal. A nyelv rendszervoltáról és e rendszert működtető nyelvtanról, tehát azokról a morfológiai és szintaktikai szabályokról olvashatunk, amelyeket az anyanyelvi beszélők még kisgyerekkorban ösztönösen sajátítanak el, és amelyek birtokában képesek grammatikailag jól formált szóalakok és mondatok létrehozására. A *Szóalaktan* című alfejezetben sok érdekes példán keresztül mutatja be az erősen szintetizáló magyar nyelv szóalaképítési szokásait: az agglutináció jelentését, a morfémák (tő + képző[k] + jel[ek] + rag) szigorú sorrendjét, a szavak morfoszemantikai transzparenciáját. A szóképzésről szólva említést tesz az agglutináló nyelvekben tipikusnak tekinthető tőalapú, illetve a kivételesnek számító fiktív tő (*gyök*) alapú képzésekről. Ez utóbbi jelenség azért is említésre méltó, mert a felgyorsult élettempó, illetve a felpörgött kommunikáció következtében a mai magyar nyelvhasználat egyik kétségtelenül legismertebb jelensége a kicsinyítő képzővel gyakran továbbképzett rövidítések elterjedése és használata a mindennapi kommunikációban (pl. *édi, Meki, uncsi, cuki*). A szórövidülés valójában szócsonkítás/szócsonkulás eredménye, amely a lexémák bizonyos részleteinek elhagyásával történik, meglehetősen kiszámíthatatlanul (pl. *cig-i, fagy-i, csok-i*).

A 3. fejezet (*Milyen a magyar szókincs?*) a szóképzés érdekességeit, jellegzetességeit taglalja, bizonyítandó, hogy a szavak a világ dolgait nem leképezik, hanem csak jelképezik (szimbolizálják), azaz a szóalakok és a jelentések között általában konvencionális a kapcsolat („a *ló* szó sokkal rövidebb, mint a nála jóval apróbb állatot jelölő *barázdabillegető*, vagy a *vár* ige rövidebb, mint a *belepottyan*, pedig az utóbbi egyetlen pillanatot fejez ki” – (70), tehát a jelek többsége önkényes. Nádasdy – a nyelvi relativizmussal és a nyelvi determinizmussal szemben – a nyelvi univerzalizmust vallja: az emberi gondolkodás

és tapasztalás alapvetően egyforma, de ezek a közös vonások – az eltérő konceptualizációnak köszönhetően – a nyelvekben számos eltéréssel, felszíni önkényességgel fogalmazódhatnak meg. Részletesen taglalja a szinonímia ~ homonímia ~ poliszmia jelenségét, a képi gondolkodásban nagy szerepet játszó metaforákat, a szavak stilisztikumát. A szókincs nagyságának megítélésében bizonyára hiba csúszott be: lehetetlennek tűnik, hogy a magyar nyelv szókincese mindössze körülbelül 100 000 szóra tehető, szemben az angoléval, amelyet szokás 1 000 000-ra tenni... (ilyen esetekben hiányolom a szakirodalmi hivatkozásokat, amelyek megmutatnák, honnan származnak az adatok).

A különféle korszakokban nyelvünkbe bekerült (iráni, törökségi, szláv, német, latin, olasz, francia stb.) jövevényszavakhoz a 20. századtól nagy számban csatlakoztak angol eredetű szavak, különösen a század utolsó harmadában, hiszen a tudományos, technikai és kulturális újdonságok többsége Észak-Amerikából indult el világhódító útjára. Természetes, hogy az új tudományos-technikai vívmányokat, szórakoztatóipari termékeket először angol nevükön ismertük meg. Az angol szavak és kifejezések beáramlását sokan kulturális gyarmatosításnak tekintik, féltve a magyar nyelvhasználatot az idegen szavak túltengésétől, értelmetlennek minősített divatjától. A jövevényszó (idegen szó) vs. magyar szó használatának dilemmáját megkönynyítendő hosszú fejezeteket olvashatunk arról, hogy a nyelvek szókincese (tehát nem csak a magyaré) túlnyomórészt idegen nyelvekből átvett szavakból áll, ez azonban nem változtat a lényegen: pl. az angol annyi francia szót vett át, hogy szókincsének nagy része ma francia (újlatin) eredetű, mégis germán maradt szerkezetében, nem vált hibriddé. A német is német maradt, és a szókölcsonzések ellenére nyelvtanában a magyar is megőrizte alapsajátosságait, megmaradt finnugor nyelvnek.

A 4. fejezet címében feltett kérdésre is (*Hogyan változik a nyelv?*) meggyőző válaszokat kapunk. A nyelv saját törvényei sze-

rint és a beszélők ösztönös, spontán nyelvalkotó tevékenységének eredményeként állandóan változik. A jelenben közvetlenül érzékelhető nyelv is tele van mozgással, nyelvi változásokkal, nyelvhasználati módosulásokkal, ingadozásokkal. A különböző korok nyelvallapotai között pláne érzékelhető a különbség, jóllehet a nyelv viszonylag lassan változik, gyakran évszázadokon át érthető marad a beszélők számára. A 21. században is megértjük például Madách drámai költeményét, jóllehet az értelmezésben számos ponton segítségre szorulunk, mert Madách nyelvének egyik-másik eleme már kikopott a használatból (vagy ma már mást jelent). Persze nemcsak a szókincsben, hanem az erős(ebb) en strukturált szóalakokban és mondatokban is bekövetkezhetnek változások. Az élő nyelveknek tehát lényegi tulajdonságuk az állandó változás, amely nem a nyelv romlásának, hanem éppen életerejének a jele. A nyelvi fölöslegességet és az egyszerűsödést is tévhitnek, értelmetlen, értelmezhetetlen fogalomnak tartja, lásd az ún. fölösleges igekötők használatáról írt szakaszt (103): „A nyelv nem egyszerűsödik, és nem bonyolódik; nincsenek benne sem szükséges, sem fölösleges elemek. A nyelv gyors vagy lassú változása sem tükröz semmilyen jó vagy rossz dolgot” (124).

A nyelvünk eredetével és rokonságával kapcsolatos kérdések régóta foglalkoztatják az embereket. A magyar nyelv rokonsága kérdésében ugyan már a 19. században kialakult az egységes tudományos álláspont, ennek ellenére még mindig sok (és egyre több!) téves, dilettáns elképzelés terjeng ezzel kapcsolatban: közszájon forognak és nagy népszerűségnek örvendenek a finnugor nyelvrokonságot kétségbe vonó alternatív „rokonságelméletek”, amelyek nem a finnugor nyelveket, hanem a japánt, a törököt, a dravidát, a kecsuát, a sumert, az etruszkat stb. emlegetik a magyar nyelv lehetséges rokonai között. Mindezen elméletek, fantasztikus elképzelések komolytalanok: nem tudományos igényű munkák, amelyek érdemben vitatnák és/vagy cáfolnák a finnugor nyelv-

rokonság tényét, vagyis azt, hogy nyelvünk az uráli–finnugor nyelvcsalád tagja, így rokoni viszonyban áll az uráli nyelvek családjába tartozó többi nyelvvel.

Talán ezért is szenteli a szerző az 5. fejezetet (*Honnan ered?*) a nyelvrokonság tisztázásának, bevezetve a nyelvrokonsággal (is) foglalkozó történeti-összehasonlító nyelvészet elméletébe és (rekonstrukciós) módszertanába (sőt az uráli összehasonlító hangtan konkrét részleteibe is). Ez az objektív (egzakt) tudományág szinte természet-tudományos pontossággal veszi figyelembe a nyelvek hang-, szó-, jelentés- és szerkezeti változásait avégett, hogy bebizonyítsa két (vagy több) nyelv rokonságát, illetve a különböző nyelvcsaládok (indoeurópai, uráli, török stb.) létezését.

A szerző a vizsgálódásainak középpontjában álló „Miért finnugor nyelv a magyar?” kérdésre adott summás válasza nagyon triviális: „Nos, azért, mert a nyelvészek ezt állapították meg. Ez bizony ilyen egyszerű. A gombák nem növények. Miért nem? Mert a biológusok ezt állapították meg. A gombák ugyanis nem tudják a szentet a levegőből fölvenni, mint a növények – tehát nem növények. Egyébként én úgy ránézésre növénynek mondanám őket, hiszen a földből nőnek ki, és nem tudnak elszaladni, de úgy látszik, az én kritériumaim nem mérvadóak” (126). A nem-szakember nyelvrokonítással kapcsolatos kritériumai, bizony, nem mérvadóak. A nyelvtudománnyal nem foglalkozók elsősorban a szókincsbeli azonosságokat, hasonlóságokat veszik észre, pedig a nyelvek közötti rokonság – a szókincs alapján – nem mindig ismerhető fel könnyen. Egyrészt azért, mert a szavak cserélődése, változása, importja nyelven kívüli tényezők, másrészt pedig azért, mert a rokon nyelvek önálló életében bekövetkezett szabályos hangtani változásoknak köszönhetően hangzásra nagyon különböz(het)nek egymástól, pl. a ’szem’ jelentésű szó a franciában *yeux* [jő], az olaszban *occhi* [okki] – látszólag egyáltalán nem hasonlítanak egymásra, rokonságuk „szabad

szemmel” nem látható, pedig mindkettő a latin oculi leszármazottja, pontos etimológiai megfelelője. A közös örökség sok esetben csak mélyreható nyelvészeti kutatásokkal (Nádasdy szóhasználatában „mélyfúrással”) tárható fel. Például a magyar ég ’égbolt’ szónak pontos etimológiai megfelelője a finn sää ’időjárás’ és a zürjén syn- ’levegő’, amelyek ránézésre egyáltalán nem hasonlítanak egymásra. Mindebből azonban nem következik, hogy ezek a nyelvek ne lennének rokonai egymásnak, hiszen sohasem a hasonlóság a döntő, hanem a szabályszerű, megjósolható eltérések, tehát az úgynevezett szisztematikus, rendszerszerű hangmegfelelések. A finnugor nyelvcsaládba tartozó nyelvek szókészlete, nyelvtana feltűnően hasonló, és egyformán eltér az őket szinte teljesen körülvevő indogermán nyelvekétől. Nádasdy Ádám kijelentése kategorikus: „nincs más nyelv vagy nyelvcsoport, mellyel a magyart ugyanilyen elfogadhatóan lehetne rokonítani” (131), s függetlenül attól, hogy kinek mi szimpatikus vagy előnyös, a történeti-összehasonlító nyelvtudomány eredményei a magyar nyelv finnugor eredetét igazolják. A nyelvrokonsághoz sem a genetikai rokonságnak, sem a kulturális rokonságnak nincsen köze, hiszen a nyelvrokonság önmagában vajmi keveset mond az illető népek származásáról, szelleméről, kultúrájáról. „Olyasféle a nyelvrokonság, mint egy DNS-vizsgálat: kiderítheti, hogy mi ketten valójában testvérek vagyunk, de ha a sorsunk máshová vetett, másutt nőttünk föl, egymás nyelvét sem értjük, esetleg más vallásúak vagyunk, akkor ettől a biológiai ténytől még nem lesz közünk egymáshoz. Az tehát, hogy a magyar nyelv finnugor nyelv, csak azt mutatja, hogy kb. 3000 évvel ezelőtt a beszélők ősei együtt éltek...” – olvashatjuk a szerző *Miért finnugor nyelv a magyar?* című írásában.¹

Az *Írás és nyelv* címet viselő 6. fejezetben alapvető tételeket nyomatékosít a szerző, pl. a nyelv nem azonos írott formájával, a helyesírás tudását nem szabad összetéveszteni a nyelvtudással, „az írás, helyesírás tantárgy, tananyag, a nyelv nem az” (166), a betűket a hangokkal. Bemutatja a nagy írásrendszereket (betűírás, piktografikus, hieroglif, ideografikus írás, rovásírás), majd a magyar ábécé betűit és betűkapcsolatait. Rámutat arra is, hogy a betűírással rendelkező nyelvekben sem mindig érvényesül a fonetikus elv, tehát az írás eltérhet a kiejtéstől, elsősorban az egyszerűsítés, a szóelemző írás, a hagyományörzés és az idegenesség miatt.

Elolvasva Nádasdy Ádám *Milyen nyelv a magyar?* című kötetét, úgy érzem, sikerkönyv került a piacra, pedig a nyelvtanok általában nem tartoznak a sikerkönyvek közé! Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a szerző a hétköznapi értelemben definiált nyelvtant (azaz a megmerevített, leegyszerűsített nyelvi formáknak és az őket működtető bonyolultnak tűnő szabályoknak a leírását) igyekezett életszerűvé, izgalmassá tenni. Ez a megközelítés halvány reményt adhat arra is, hogy megváltozik/megváltozhat a nyelv-tanhoz való jelenleg tapasztalható általános (negatív) hozzáállás.

H. Varga Márta

Maticsák Sándor **A magyar nyelv eredete és rokonsága**

Budapest: Gondolat Kiadó, 2020. 590 p.
ISBN 978 963 693 820 8

Maticsák Sándor, a Debreceni Egyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének

¹ Lásd www.facebook.com/notes/xxxiv-otdk-human-tudomanyi-szekcio/nadasdy-adam-mier

finnugor-nyelv-a-magyar/2205066899612413/ [2020. 11. 09]